

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ В КРАЇНАХ АНГЛО-САКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

PECULIARITIES OF INTERPRETATION OF INTERNATIONAL AGREEMENTS IN COUNTRIES OF THE ANGLO-SAXON LEGAL SYSTEM

Кравченко А.П., к.ю.н.,
доцент кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

Стрілко Д.Л., старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

Перун С.В., викладач кафедри філософії та суспільних наук
Полтавський державний медичний університет

Снітко Ю.М., старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

У статті розглянуті різноманітні підходи тлумачення міжнародних договорів. Основна увага зосереджена на текстуалізмі, теорії намірів та телеології. Здійснений аналіз переваг та недоліків даних підходів з метою розкриття їхнього впливу на прийняття рішень у міжнародній практиці та діяльності національних судів.

Розглядаючи практичні аспекти взаємодії між текстуалізмом та телеологією, виявлена динаміка та розвиток суперечностей між ними. Визначені ключові варіації у підходах, що застосовуються національними судами, зокрема проаналізований досвід американського Верховного суду.

В статті проаналізований досвід зарубіжних країн з тлумачення міжнародних договорів, у яких національні суди застосовують у різних поєднаннях кожен з трьох зазначених теорій. Судова практика в США тривалий час відзначалася активним використанням теорії намірів та телеологічної теорії. Однак, як ілюструє дане дослідження, приклади показують, що текстуалізм, у тому вигляді, як його розумів суддя Верховного суду США А. Скалія, отримав новий поштовх.

Питання офіційних перекладів європейських документів українською мовою, гармонізації понятійно-мовного оформлення перекладів із мовою внутрішнього законодавства потребує особливої уваги, що пов'язано не лише із суто лінгвістичними проблемами, а й із забезпеченням виконання вимог законів України «Про міжнародні договори України» і «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

У статті зазначена важливість знаходження балансу між різними теоріями тлумачення та висловлені рекомендації щодо їхнього комбінованого застосування з метою досягнення найбільш обґрунтованих та справедливих рішень. Дослідження спрямоване на систематизацію різноманітних підходів та подолання суперечностей у тлумаченні та використанні міжнародних договорів у міжнародному праві та національних юридичних системах.

Ключові слова: міжнародні договори, тлумачення норм, тлумачення міжнародних договорів, англо-саксонська правова система, американський досвід, прецедентна практика.

International treaties play a pivotal role in the field of international law, laying the foundations for the global legal order and integrating into the overall normative system of international law. The practice of applying judicial precedents by international judicial bodies further underscores the importance of interpreting international treaties in the realm of international law.

This article delves into various approaches to interpreting international treaties, with a particular focus on three key theories—textualism, the theory of intentions, and teleology. A thorough analysis is conducted to uncover the advantages and disadvantages of each approach, shedding light on their impact on decision-making in international practice and the activities of national courts.

Special attention is given to the dynamics of conflicts between textualism and teleology, examining practical aspects of their interaction. Key variations in approaches applied by national courts are pinpointed, including an in-depth analysis of the experiences and approaches of the United States Supreme Court, which undergoes changes and refinements in line with contemporary legal trends.

The article examines foreign practices of interpreting international treaties, where national courts apply each of the three mentioned theories in various combinations. The U.S. judicial practice has long been characterized by active application of the theory of intentions and teleological theory. However, as illustrated by this study, examples demonstrate that textualism, as understood by Supreme Court Justice A. Scalia, has gained new momentum.

The article highlights the importance of finding a balance between different theories of interpretation and develops recommendations for their combined application to achieve the most reasoned and equitable decisions. The research aims to systematize diverse approaches and overcome contradictions in understanding and utilizing international treaties in international law and national legal systems.

Key words: international treaties, interpretation of norms, interpretation of international treaties, Anglo-Saxon legal system, American experience, precedent practice.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародного права та міжнародних відносин використовуються різноманітні підходи до розуміння текстів та умов виконання зобов'язань, зокрема в контексті тлумачення міжнародних договорів. Однією із ключових проблем є протистояння між текстуалізмом і телеологічним підходом. Текстуалізм, з одного боку, надає перевагу безпосередньому вивченню тексту договору, але може обмежувати врахування загального контексту та цілей угоди. З іншої сторони, телеологічна теорія вказує на важливість враху-

вання об'єкта та мети договору, але можуть виникати суперечності у визначенні цих об'єктів та цілей. Іншим аспектом проблеми є розбіжності в підходах національних судів щодо тлумачення міжнародних договорів. Наприклад, як свідчить американський досвід, судова практика може еволюціонувати від активного застосування телеологічної теорії та теорії намірів до використання текстуалізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням теоретичних питань тлумачення норм права займалися вчені, серед яких Козюбра М. І., Трагнюк О. Я.,

Березіна М. В., Ковальова М. В., Малишев Б. В., Кротова І. Ю., Зверев Є. О., Погребняк С. П., Циппеліус Р. В. та інші.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз підходу судів англо-саксонської правової системи до визначення виду тлумачення міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні міжнародні відносини в основному регулюються міжнародним правом, яке складається переважно з міжнародних договорів. З кожним роком кількість міжнародних угод зростає, особливо в сферах гуманітарного права, міжнародної безпеки та допомоги.

Потреба у тлумаченні міжнародних договорів зумовлена кількома основними чинниками, враховуючи специфіку міжнародних відносин та їхні особливості:

1. Юридична точність і чіткість. Тексти міжнародних договорів, як і будь-яких інших юридичних документів, повинні бути точними та чіткими. Однак іноді формулювання може бути неоднозначним, або можуть виникати розбіжності у розумінні термінів чи положень, що вимагає тлумачення.

2. Зміна обставин. Світ змінюється, і те, що було очевидним або безперечним при укладенні договору, може втратити актуальність через зміну обставин. Тлумачення може допомогти визначити, як договір слід розуміти в новому контексті.

3. Дивергенція в розумінні. Сторони, які укладають договір, можуть мати різне розуміння певних термінів або положень. Тлумачення дозволяє вирішити суперечності і забезпечити однозначне розуміння умов договору [1, с. 234].

Узагальнено кажучи, потреба у тлумаченні міжнародних договорів випливає з бажання сторін уникати непорозумінь, конфліктів та забезпечити ефективне виконання умов договору відповідно до його духу та цілей.

Тлумачення міжнародного договору – це процес з'ясування дійсного змісту та сенсу договору з метою його практичного застосування та точної реалізації його умов сторонами. Об'єктом тлумачення є різні юридичні документи та договірні конструкції, а основним об'єктом – правова норма. Тлумачення є важливою діяльністю, оскільки від її якості залежить ефективність вирішення спорів та виконання договірних зобов'язань. Суб'єктами тлумачення можуть бути спеціальні комісії, міжнародні суди, арбітражі тощо [2, с. 268].

Активізацію договірного процесу в міжнародних відносинах зумовлює поява нових суб'єктів міжнародного права. Це викликає проблеми щодо функціонування міжнародних договорів та їх тлумачення. Доктрина міжнародного права визначає різні способи тлумачення міжнародних договорів: спеціально-юридичний, логічний, граматичний, систематичний та історичний [3, с. 35].

Різні теоретики мають відмінні погляди на мету тлумачення міжнародних договорів. Текстуалісти вважають, що головна мета тлумачення полягає у визначенні змісту тексту договору шляхом його аналізу, оскільки саме в тексті узгоджено наміри сторін. Згідно з цією позицією, лише наміри, зафіксовані в договірному тексті, є юридично значущими та можуть бути предметом тлумачення, тоді як наміри, що залишилися поза межами тексту, не мають юридичного сенсу. Інші теоретики, відомі як функціоналісти, вважають, що мета тлумачення полягає у виявленні об'єкта та мети міжнародного договору, і текст договору не має вагомого значення [4, с. 8].

Статті 31 та 32 Віденської конвенції встановлюють правила тлумачення міжнародних договорів. Зазначено, що справжні наміри сторін виражаються насамперед у тексті договору, і це є головною метою тлумачення. При цьому текст, контекст, підготовчі матеріали та інші елементи разом утворюють цілісну систему тлумачення [5].

Віденська конвенція прийняла концепцію, згідно з якою основна мета тлумачення міжнародних договорів

полягає в розкритті справжніх намірів сторін, що виражені передусім у тексті договору. У висновку 65-ї сесії Комісії ООН з міжнародного права відзначається, що правила, закріплені у статтях 31 і 32 Віденської конвенції, відображають міжнародне звичаєве право, яке отримало визнання від міжнародних судових інституцій, таких як Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, міждержавні арбітражі, Апеляційний орган СОТ, Європейський суд з прав людини, Суд Європейського союзу та інші [2, с. 269].

Отже, визначені в статтях 31 і 32 Віденської конвенції правила функціонують як частина договірного права для учасників самої конвенції, а також щодо договорів, які підпадають під її сферу застосування, та як міжнародне звичаєве право для інших держав.

Тлумачення може здійснюватися сторонами договору (автентичне тлумачення) або міжнародними органами, зазначеними в самому договорі. Тлумачення може бути офіційним (здійснюваним державами або їх органами) або неофіційним (здійснюваним особами, неуповноваженими на офіційне тлумачення). Офіційне тлумачення може бути легальним (роз'яснення здійснює орган, який ухвалив відповідну норму) або судовим [6, с. 154].

Мета тлумачення полягає в максимальному врахуванні умов міжнародного договору, забезпечуючи дотримання принципу *pacta sunt servanda*. У статті 31 Віденської конвенції визначено три принципи тлумачення: добросовісність, намір сторін, визначення звичайного значення понять у контексті договору, його об'єкта й мети.

Стаття 33 Віденської Конвенції регулює випадки автентичних текстів договорів, що складені кількома мовами. Принцип єдності тексту, єдності сенсу та єдності договору наголошує важливість рівної достовірності текстів, а в разі невідповідності дозволяє звертатися до контексту, умов укладення та практики застосування договору для визначення істинного значення понять [7, с. 26.].

Більшість сучасних підручників з міжнародного публічного права пояснюють тлумачення міжнародних договорів головним чином через призму відповідних статей Конвенції. Здається, що Конвенція закріпила принцип середнього шляху між текстуалізмом та теорією намірів. Наприклад, у Статті 31 Віденської Конвенції визначено, що у першу чергу слід звертати увагу на текст документа, і лише у випадку його незрозумілості або приведення до абсурдного результату слід звертатися до інших джерел, таких як підготовчі матеріали чи подальша практика застосування норми міжнародного договору [5].

Окрім текстуальних елементів, які містяться у Статті 31 Конвенції, вона також включає положення телеологічної теорії. Зазначається, що мова норми міжнародного договору має розумітися за правилами, що існували на момент тлумачення. Це хоч і не повністю відповідає теоретичним уявленням про телеологічне тлумачення міжнародних договорів, де норма має окреме життя, і її зміст може змінюватися при незмінній формі. Вказується, що мова, правила якої з часом можуть змінюватися, також може мати своє власне життя, що не тотожне вищезазначеному твердженню про окреме життя норми як такої. Однак формулювання Статті 31 Конвенції стосовно тлумачення міжнародних договорів є досить вдалим і застосовним на міжнародному рівні. Але на національному рівні ці правила можуть конфліктувати з конституцією держави і вимагати доповнень місцевими правилами.

Цікавими є випадки, де іноземні суди вимушені були тлумачити міжнародні договори. Одна з найвідоміших це справа Альвареса-Мачайна, яку розглядав Верховний суд США у 1991 році. Мексиканського лікаря Хумберто Альвареса-Мачайна арештували американські спецслужби в його офісі в Гвадалахарі, (Мексика), і транспортували в Сполучені Штати, де йому пред'явили звинувачення в злочинах, пов'язаних з наркотиками. Справа потрапила

до Верховного суду США, який повинен був визначити, чи порушено положення договору про екстрадицію між США та Мексикою. Більшість суддів вирішила, що, оскільки договір не забороняв арешт іноземних громадян, підозрюваних у вчиненні злочинів на території іншої держави, то тут слід застосовувати міжнародний звичай, який дає кожній державі право не видачі своїх громадян [8, с. 397].

Ця справа викликала багато критики серед науковців. Основний акцент дослідників був не стільки на питанні неправомірного тлумачення, скільки на розмежуванні між роз'ясненням правових норм і створенням нових норм права. Складно визначити, чи було в даному випадку тлумаченням права, чи Верховний суд США прийнявши таке рішення, створив нову норму права.

Згідно з окремими думками деяких суддів, які не погоджувалися з більшістю, при тлумаченні положень договору вони враховували його дух, застосовуючи теорію намірів та телеологічну теорію. Більшість суддів використовували текстуалістський підхід, не знаходячи чіткої норми про заборону арешту. Це призвело до того, що доктора Альвареса-Мачайна не екстрадували назад до Мексики, як вимагав мексиканський уряд, що спричинило широкомасштабну критику Верховного суду США за таке рішення [9, с. 30–31].

Ще однією важливою справою в американській юриспруденції, яка залишила значний слід у історії американського правотлумачення, є справа «Чан проти Корейських авіаліній», яку розглядав Верховний суд США у 1989 році. Саме цю справу вважають витоком «нового текстуалізму», уособленням якого є суддя Верховного суду США А. Скалія. У своєму висловлюванні з цього питання він зазначав: «Змінювати, переробляти або додавати до будь-якого договору, вставляючи будь-яке положення, незважаючи на те чи мале воно чи велике, чи важливе чи тривіальне, було б з нашого боку проявом узурпації влади, а не способом реалізації суддівських повноважень ... ми повинні віднайти наміри сторін за допомогою правосудних правил тлумачення, які застосовуються до предмету розгляду, і з'ясувавши це, нашим обов'язком є слідувати цим правилам настільки, наскільки це можливо, і припинити слідування їм там, де це стає неможливим, незважаючи на те, до яких труднощів це може призвести...». Важливо зауважити, що цитата свідчить про те, що позицію судді Скалії, який часто визнається прихильником текстуалістичної теорії, не можна визначити як виключно текстуалістичну, оскільки він визнає важливість також теорії намірів.

Сама справа виникла у зв'язку з тлумаченням Варшавської конвенції та Монреальського договору, які мають широке застосування у сфері авіації та обмежують відповідальність авіаперевізників. Справу ініціювали родичі загиблих у результаті збиття літака Корейських авіаліній радянським літаком, вимагаючи від авіакомпанії «Корейські авіалінії» відповідної компенсації. Ключовим питанням судового розгляду стала вимога Монреальського договору щодо того, щоб авіакомпанії вказували інформацію про обмеження відповідальності не менше, ніж на 10-му кеглі на квитках. У даному випадку відповідач, авіакомпанія, зазначила таку інформацію на 8-му кеглі. Позивачі аргументували, що хоча сам Монреальський договір не передбачає санкцій за порушення 10-кеглевої вимоги, проте, така вимога міститься в ньому при системному тлумаченні, враховуючи також положення Варшавської конвенції, яка в статті 3 передбачає відмову від надання права обмеженої відповідальності перевізника в разі, якщо перевізник не забезпечить адекватну інформацію про межі своєї відповідальності. Згідно з думкою позивачів, таким чином, Монреальський договір встановив стандарт адекватності для визначення відповідальності авіаперевізника. Суддя А. Скалія та четверо інших суддів, що становили більшість, вирішили дану справу на користь авіакомпанії, в той час як ще четверо суддів не погодились із таким рішенням і висловили свої окремі думки [10, с. 142–143].

Сутність основного питання, у наведеній вище цитаті судді А. Скалії, полягала в необхідності проведення системного тлумачення двох міжнародних договорів у національному праві, де один із них передбачав загальне правило (Варшавська конвенція), а інший – спеціальне (Монреальський договір). Більшість Верховного суду США відмовилася від здійснення системного телеологічного тлумачення, залишаючись на позиції чіткого текстуалізму. Вони вважали, що об'єднання норм двох міжнародних договорів, що стосувалися справи, призведе до створення нового права, що є компетенцією законодавчої влади, а не судової. Це рішення називають переломним, оскільки його ухвалення ознаменувало собою повернення до текстуалізму, який майже зник в американській системі правосуддя. Важливо відзначити, що чотири судді із дев'яти висловили свої обґрунтування, не погоджуючись з таким тлумаченням і рішенням.

Це рішення виходило за межі звичайної практики прецедентної системи американського правосуддя, яка базується на тому, що судді виступають творцями права через свої рішення. Оскільки у США право на укладення міжнародних договорів належить президенту, а, отже, виконавчій владі, судова влада, використовуючи тлумачення, фактично взяла на себе функції виконавчої та законодавчої влади. А це суперечить принципу поділу влади, закріпленому в Конституції США.

Важливо зауважити, що питання про розмежування між юридичним тлумаченням та творенням права, хоч і найчастіше підіймається англосаксонськими авторами, але знаходить також відображення і в роботах представників романо-германської системи права. Наприклад, Р. Ципеліус вводить термін «добудова права» і розглядає її як невід'ємну частину правосуддя, яка включає уточнення, доповнення та виправлення закону [11, с. 204].

С. Погребняк при цьому додає, що «необхідно усвідомлювати, що добудова права має здійснюватися у процесі постійної комунікації між судочинством, спільнотою юристів та громадськістю. Відповідні рішення повинні бути схвалені юристами-практиками, юридичною наукою спільнотою та мають отримати суспільне визнання.» [12, с. 125] Варто зазначити, що цей підхід потребує значного часу, якого може не вистачати судді та сторонам. Комунікація, беззаперечно, повинна відбуватись, але чекання на повне суспільне визнання є недоречним.

Термін «добудова права», який вперше запропонував Ципеліус, може розглядатися як невід'ємна частина процесу тлумачення, зокрема в контексті телеологічної теорії. Ця теорія дозволяє адаптувати сутність норми до конкретних обставин, зберігаючи при цьому форму та мету.

Важливо визначити межі «добудови права». Встановлення цих меж повинно базуватися на загальних принципах, які, як правило, закріплені в конституції. Спільним для України і США є принцип розподілу влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Важливо розуміти, де проходить межа між творенням права законодавцем і застосуванням права суддею.

Навіть в американській системі, де судді часто є творцями права, представники Верховного суду США засумнівалися у своїх повноваженнях, що свідчить про наявність «суддівського самообмеження». У романо-германській системі, де поділ влади повинен бути чіткішим, необхідно враховувати, що «добудова права» може бути виправданою, якщо конституційні права порушуються, а чекання на втручання законодавця може загрожувати становищу фізичних чи юридичних осіб. У цьому випадку «добудова права» дещо схожа на аналогію закону, за винятком того, що в аналогії закону завжди є приклад того, як діяти з іншої сфери, тоді як у «добудові права» подібного прикладу може й не бути.

Висновки. Існують три основні теорії тлумачення міжнародних договорів, які об'єднують підходи, способи

і методи розяснення цих угод: текстуалізм, теорія намірів та телеологічна теорія. Кожна з них має свої переваги та недоліки. Текстуалізм, не дивлячись на свою простоту та легкість застосування, може призвести до неправильних рішень через занадто сильний фокус на самому тексті та обмежену можливість використання позатекстуальних засобів тлумачення. Міжнародні суди національних держав часто використовують різні комбінації цих теорій.

Наприклад, американська судова практика, хоча довгий час активно використовувала теорію намірів та телеологічну теорію, нині також відчуває відродження правотлумачної концепції текстуалізму. З урахуванням цього, більш раціональним виглядає застосування комбінацій теорій тлумачення, таких як текстуалістичної, теорії намірів та телеологічна теорії, для більш повного і точного розуміння дійсного змісту міжнародних договорів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошкіна В. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 233–239.
2. Ковальова М. В. Деякі питання тлумачення міжнародних договорів. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 267–271.
3. Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
4. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 7–14.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція ООН від 23.05.1969 р. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 24.01.2024).
6. Березіна М. В. Основні підходи та способи тлумачення міжнародних договорів в Україні. *The VIII International Scientific and Practical Conference "Modern technologies of human development"*, November 06-08, 2023, Bordeaux, France. P. 153–155.
7. Кретова І.Ю. Особливості тлумачення міжнародних договорів про права людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* 2015. Вип. 13. Ч. 1. С. 25–28.
8. Шевченко О.Т. Традиції та тенденції екстрадиційної правозастосовчої практики. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 396–403.
9. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів: текстуалізм чи договірна теорія? Американська дискусія. *Вибори та демократія*. № 4. 2009. С. 30–33.
10. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 227 с.
11. Циппеліус Р. *Філософія права* : підручник. Київ : Тандем, 2000. 300 с.
12. Погребняк С. П. Роль основоположних принципів у застосуванні права. *Проблеми філософії права*. – 2008–2009. – Т. VI–VII. – С. 124–134.